

ЕКОНОМІЧНИЙ ЦИКЛ ТА ЙОГО СУТНІСТЬ

К.В. Смірнова, Н.І. Богдан

Анотація. В статті розкриті об'єктивні причини циклів, їх сутність та природа, розглянуто види циклів, показано вплив циклічних коливань на виробництво та господарство.

Ключові слова: економічний цикл, циклічність, фази циклу, циклічні коливання.

Постановка проблеми. Історично помічено, що в економіці відбуваються циклічні коливання. Вчені вирішили виявити проблему і визначити причини цих коливань, їх наслідки та можливі способи впливу на цей процес. Було розроблено безліч різноманітних теорій, деякі навіть заявляли про можливість усунення коливань. В даний час існування циклічної динаміки ринкової економіки ніхто з відомих вчених-економістів не заперечує.

Зараз в Україні сформовані основи ринкових відносин, і процес відтворення набуває все більш циклічний характер. Дана проблема буде представляти інтерес не тільки для вузького кола фахівців-теоретиків, але і для широких верств практичних працівників, і, в першу чергу, підприємців, керівників державних підприємств, багатьох урядових діячів і цілих інститутів [5].

Теорія економічного циклу є однією з найважливіших складових досліджень економічної динаміки, а циклічність розглядається як один із способів саморегулювання ринкової економіки. Тому дослідження поняття циклічності та класифікації економічних циклів не втрачають своєї актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Економічні цикли досліджували в різні часи (Аристотель, Платон, Т. Мальтус). У. Мітчелл вивів дане поняття і говорив, що «економічний цикл – це коливання сукупної економічної діяльності». Е. Хансен трактував економічний цикл як коливання зайнятості, рівня цін та обсягу продукції. Ще в XVIII столітті в основу відтворювальної моделі засновника фізіократичного напрямку економічної науки – видатного французького вченого Ф. Кене – була покладена методологія повторення виробничих процесів, їх відтворення на кожному новому витку часу. Але сама ідея економічних циклів сформувалась в іншого французького вченого К. Жугляра тільки в середині XIX століття [4].

Метою статті є розкриття змісту економічного циклу, а також необхідність характеристики механізмів основних відтворювальних циклів та їх роль в економічному розвитку.

Виклад основного матеріалу. Економічний цикл – регулярні коливання рівнів виробництва, зайнятості і доходу, що тривають зазвичай від двох до десяти років. Причинами є: періодичне виснаження автономних інвестицій; ослаблення ефекту мультиплікації; коливання обсягів грошової маси; оновлення основного капіталу і т. д. Економічний розвиток завжди пов'язаний з порушенням рівноваги, з відхиленням від середніх показників економічної динаміки.

Найбільш яскравими проявами нестабільності виступають інфляція (підвищення рівня цін, знецінення національної валюти) і безробіття (низький рівень виробництва і зайнятості). Цикли можуть викликатися зрушенням сукупної пропозиції. Найбільш відомий випадок – нафтовий шок 1970-х рр. який призвів до зростання світових цін майже в десять разів.

Цикл можна розділити на два періоди – спадний (падіння виробництва) і висхідний (зростання виробництва). Оскільки економічні підйоми і спади, що становлять суть економічного циклу, грають ключову роль в коливаннях економічної активності, вчені називають такі цикли діловими. Реальний ВВП може відхилятися від номінального, і ці коливання фіксуються дефлятором ВВП. Коливання ж фактичного обсягу випуску навколо потенційного ВВП характеризуються показником, званім розривом ВВП (gap GDP):

$$GDP = (Y - Y^*) / Y^*, \quad (1)$$

де Y – фактичний обсяг виробництва; Y^* – потенційний обсяг виробництва.

Дефлятор ВВП – ціновий індекс, створений для вимірювання загального рівня цін на товари і послуги за певний період.

Потенційний ВВП – такий обсяг виробництва, який досягається при повній зайнятості ресурсів.

Повна зайнятість ресурсів можлива при відсутності циклічного безробіття, тобто передбачається природний рівень безробіття в розмірі 5,5-6,5% від загальної чисельності робочої сили і незавантаженість виробничих потужностей на рівні 10-20%. Ці показники можуть варіюватися по різних країнам, але в усіх випадках повна зайнятість ресурсів означає наявність лише структурне безробіття [4].

Економічні цикли мають певні фази:

1. Фаза експансії. Починається активним введенням в дію нових підприємств і модернізацією старих, зростанням обсягів виробництва, зайнятості, інвестицій, особистих доходів, підвищенням попиту і цін та закінчується бумом – періодом надвисокої зайнятості і перевантаження виробничих потужностей. Під час буму рівень цін, ставка заробітної плати і процентна ставка дуже високі. У вищій точці циклу, званої піком, всі названі показники досягають максимального значення.

2. Фаза спаду. Криза. Неминучий наслідок буму – зміна зростання виробництва його спадом. Це свідчить про початок фази кризи. Зростання нездійснених товарних запасів призводить до зниження обсягів виробництва. Скорочуються виробничі інвестиції і, внаслідок, падає попит на робочу силу. Це означає зростання безробіття, скорочення тривалості робочого тижня. Падає попит на сировину, а потім і пропозиція сировини. Спостерігається різке зменшення прибутків, знижуються процентні ставки. Нарешті, якщо спад глибокий і тривалий, відбувається зниження або уповільнення зростання товарних цін.

3. Фаза депресії. У фазі депресії падіння ВВП і збільшення безробіття істотно сповільнюються, обсяг інвестицій наближається до нуля. Тому в цей період економіка характеризується застоєм у виробництві, наявністю великої маси вільного грошового капіталу. Через певний час економічна система долає нижчу точку циклу, звану западиною, і починається поживлення. При ньому рух всіх економічних показників змінює напрям, дохід і зайнятість знову починають зростати. Коли підприємства доводять обсяг виробництва до вищої точки, досягнутої в попередньому циклі, починається економічний підйом.

Головною фазою циклу є криза (спад виробництва), оскільки вона представляє собою механізм руйнування старих пропорцій, що створює умови для майбутнього розвитку виробництва. Під час кризи знижуються товарні ціни на застарілу продукцію, падають процентні ставки, курси акцій, знижується прибуток компаній, що викликає хвилю банкрутств.

Криза насамперед усуває свою безпосередню причину – перенакопичення капіталу, так як в фазі кризи економіка позбавляється від частини основного капіталу шляхом його знецінення і навіть знищення. Це стимулює початок масового оновлення виробничого капіталу на новій технічній основі. В результаті автоматично народжується новий попит.

За кризою йде депресія. Зовні вона проявляється в уповільненні темпів спаду, зменшенні товарних запасів і т. д. На фазі депресії мета, що стоїть перед фірмами (максимізація прибутку), знову стає привабливою, так як у виробництві відбулося зниження витрат.

4. Фаза поживлення. При поживленні, коли поступово зростають ціни, заробітна плата, зайнятість, процентні ставки тощо, здійснюються масові інвестиції, що забезпечують розширене відтворення. Таким чином, функція поживлення полягає в здійсненні розширеного відтворення і досягнення за рахунок цього докризового рівня виробництва.

Це означає, що підйом виконує відповідну відтворювальну функцію: виробництво напружує сили, виходячи за межі платоспроможного попиту, що посилює протиріччя в механізмі відтворення

[3].

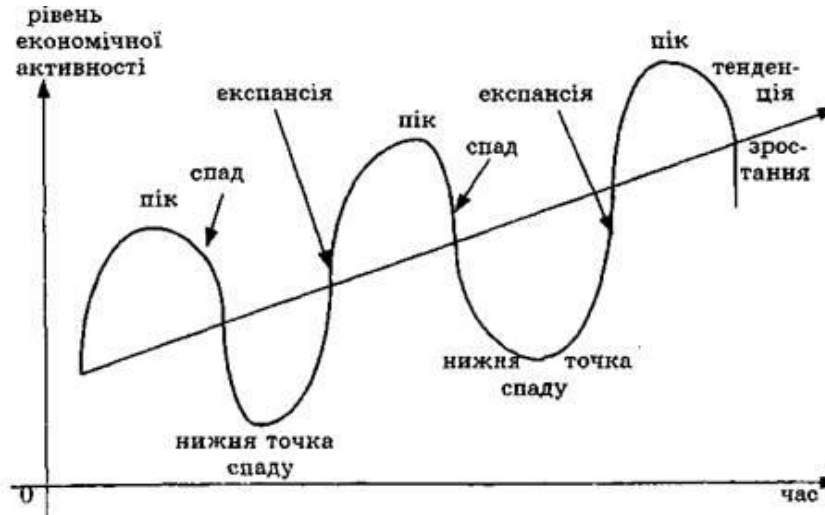


Рис. 1. Фази економічного циклу

Розглянемо особливості економічних циклів в сучасних умовах.

Циклічність в розвитку ринкової економіки спостерігається вже без малого 200 років. Перша промислова криза вибухнула в Англії в 1825 р, потім в 1836 р там же, але спостерігалася і в США. В 1841 р США знову пережили кризу. У 1847 р криза знову охоплює США, а також Англію, Францію і Німеччину.

В 1929-1933 рр. економіка західних країн пережила найважчу кризу за всю свою історію – Велику депресію, яка призвела до падіння виробництва на 40-50% і зростання рівня безробіття до 25%.

Аналіз 35 циклів, що спостерігалися в США з 1834 по 1982 рр., показує, що, по-перше, тривалість і структура економічних циклів піддаються постійним змінам. Тому їх все ж не можна уявити у вигляді хвиль ділової активності певної тривалості, таких же регулярних, як океанські припливи або схід і захід сонця.

Як зазначається в літературі, по своїй нерегулярності ділові цикли, швидше, нагадують зміни погоди, ніж цикли обертання планет або педалей велосипеда. По-друге, після Другої світової війни зменшилася амплітуда коливань економічної активності: фази економічного спаду стали коротшими, в той час як фази підйому виробництва – триваліше [1].

Циклічність розвитку економіки по-різному позначається на стані різних галузей. Від спаду найбільше страждають галузі, що випускають засоби виробництва і споживчі товари тривалого користування (автомобілі, меблі, побутова техніка). Це пояснюється тим, що в періоди економічних труднощів люди схильні відкладати на майбутнє покупку таких товарів, віддаючи перевагу заощадженню грошей і їх використанню для задоволення більш насущних потреб. В цьому випадку падіння попиту на дорогу продукцію призводить до скорочення виробництва і зайнятості у відповідних галузях.

Спостереження за ходом економічних циклів показують, що в сучасних умовах картина циклу істотно модифікується. Але характер модифікації не обмежується лише зміною тривалості спадів (рецесії) і підйомів (буму). Змінюються сама конфігурація циклу, його відтворювальні функції, що істотно відрізняє нинішній цикл від класичного циклу, тобто від циклу вільної конкуренції.

На сучасний економічний цикл істотно впливає ряд особливих факторів:

- 1) монополістична структура ринків;
- 2) державне регулювання економіки;

- 3) науково-технічний прогрес;
- 4) процес глобалізації (інтернаціоналізації) виробництва.

Розглянемо вплив монополії на економічний цикл.

Вплив монополії позначається в тому, що падіння виробництва, його зупинка відбуваються при збереженні монополюно високих цін. Спостереження показують, що жоден післявоєнний цикл (крім циклу 1948-1949 рр.) не пов'язаний з падінням цін. Масштаби подорожчання ростуть від кризи до кризи (від циклу до циклу). Оскільки ціни не падають, фірмам вдається отримувати прибуток навіть при скороченні виробництва. Тому в сучасних умовах криза не може до кінця виконати свою «очисну» функцію, не стає вихідним пунктом масового оновлення техніки і технології, а отже, не сприяє позбавленню економіки від старого виробничого апарату [5].

Регулююча роль держави проявляється в тому, що в антициклічних цілях вона використовує перш за все бюджетну політику. Під час кризи для стимулювання зростання виробництва різко розширюються урядові замовлення приватним підприємствам, а також державне будівництво. Держава активізує податкові інструменти бюджетної політики для регулювання капіталовкладень і споживчого попиту. У порядку антициклічного податкового регулювання проводиться законодавче скорочення податків в періоди криз і їх збільшення в періоди підйомів. Ці методи отримали назву вбудованих стабілізаторів, тому що в рамках економічної системи їх дія здійснюється автоматично. Під час спадів податкові надходження скорочуються, а витрати держави зростають. Податки скорочуються тому, що зменшуються обсяги продажів, а витрати збільшуються в результаті зростання виплат по безробіттю, страхування від банкрутств і т. д. У періоди підйому вбудовані стабілізатори діють у зворотному напрямку (податки ростуть, трансферти скорочуються).

Важливий інструмент антициклічного регулювання держави – застосування кредитної політики через зниження процентної ставки, яку стягує Центральний банк при наданні позик комерційним банкам. Зниження облікової ставки веде до зниження процентних ставок по всіх видах кредитів, в тому числі споживчого, і таким чином сприяє збільшенню інвестицій і розширенню продажів в кредит, що стимулює зростання виробництва.

Чималу роль відіграє науково-технічний прогрес. На характер економічних циклів істотно впливає науково-технічний прогрес (НТП), який все більше прискорюється. Це зумовлює прискорення оновлення основного капіталу, яке спостерігається на всіх фазах циклу, включаючи фазу кризи. В результаті перевиробництво товарів, як характерна риса кризи, змінюється перевиробництвом капіталу. Це призводить до розмивання класичної динаміки циклу і циклічного характеру відтворення в цілому.

В умовах глобалізації виробництва під впливом міжнародного поділу праці та інтернаціоналізації господарських зв'язків цикл став носити світовий характер. Криза в одній країні тягне за собою кризові явища в інших країнах, в результаті чого все світове господарство втягується в циклічні коливання [4].

Так, в 1974-1975 рр. провідні західні країни одночасно вступили в світову економічну кризу перевиробництва. Після невеликого спаду, що тривав менше року в 1990-1991 рр., США і країни Західної Європи знову синхронно перейшли до економічного підйому. Це пояснюється інтернаціоналізацією виробництва і переходом країн на новий технологічний базис виробництва, який ще більше посилює міжнародний характер ринків факторів виробництва (сировина, матеріали, обладнання, робоча сила) і обумовлює світові структурні кризи.

Так, світова економічна криза 1957-1958 рр. поклала початок світовій структурній кризі перевиробництва сировинних товарів на світовому ринку в 1958-1963 рр. Цьому сприяли технологічні зрушення у виробництві, зниження матеріаломісткості, заміна натуральної сировини синтетичною. Ціни на сировинні товари впали в два рази. Монополюно низькі ціни на сиру нафту, що поставляється з колоніальних і залежних країн, призвели до кризи вугільної промисловості [2].

Таким чином, ринкова економіка, незважаючи на зміни, як і раніше схильна циклічних

коливань. У той же час, як показують спостереження, розвиненим країнам вдалося уникнути депресій, які мали місце в минулому. Це говорить про те, що ринкова система стала внутрішньо більш надійною і стабільною. Сталося це завдяки більш глибокому розумінню механізмів макроекономіки, що дозволяє урядам вживати таких заходів в області грошово-кредитної і податково-бюджетної політики, які не дають спадам вилитися в тривалий, кумулятивний процес [5].

Висновки. Незважаючи на відмінності в тривалості та інтенсивності економічних циклів, всі цикли мають одні і ті ж фази. Економісти виділяють, як правило, чотири фази циклу: підйом (бум); криза (спад); депресію (дно); поживлення (розширення). Фазу кризи, що продовжується більше півроку, прийнято називати економічним спадом. Глибокі і тривалі спади, що супроводжуються руйнівними наслідками для економіки, часто називають депресіями (наприклад, Велика депресія 1930-х рр.). На даний момент поняття депресії зникло з ужитку в розвинених країнах і використовується тільки в історичному контексті.

Кожна фаза економічного циклу виконує важливу відтворювальну функцію. Криза, що супроводжується падінням виробництва, зайнятості, зниженням доходів і витратами, веде в кінцевому рахунку до здешевлення засобів виробництва і подальшого стимулювання інвестицій в нові підприємства, технології та обладнання. У фазі депресії виробництво і зайнятість, досягнувши мінімальних значень, починають поступово оживати на основі нових пропорцій і інновацій. Фаза поживлення характеризується початком розширеного відтворення і зростанням випуску до рівня докризового періоду. У фазі підйому вступають в дію нові підприємства, скорочується безробіття, зростають заробітна плата, інвестиції та обсяг реального капіталу. Через швидке розширення виробництва, попиту на кредит підвищуються ставки позичкового відсотка до рівня середньої норми прибутку. Фаза підйому закінчується бумом (найвищою точкою підйому), за яким в результаті виниклих диспропорцій починається черговий спад.

В сучасних умовах зміст і загальна картина економічного циклу істотно модифікуються. Це проявляється, по-перше, в зменшенні амплітуди коливань економічної активності (фази спаду стали коротшими, фази підйому – тривалішими; крім того, вдалося уникнути депресії, в результаті чого за спадом йде поживлення і підйом); по-друге, в зменшенні діапазону коливань обсягів виробництва і рівнів зайнятості; по-третє, в посиленні впливу на економічний цикл монополістичної структури ринків, НТП, глобалізації виробництва, державного регулювання економіки.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бекетов Н.В. Мировой финансовый кризис и проблемы глобализации мировой экономики / Н.В. Бекетов // Проблемы современной экономики. – 2009. – С.30–36.
2. Гальчинський А.С. Криза і цикли світового розвитку. – К.: АДЕФ-Україна, 2009. – 392 с.
3. Иохин В. Экономическая теория : учебник. М. : Экономист, 2006.
4. Уэрта де Сото Х. Деньги, банковский кредит и экономические циклы / Пер. з англ. – Челябинск: Социум, 2008. – 663 с.
5. Шиян Д. В. Циклічність у формуванні сталого розвитку сільського господарства: монографія / Д.В. Шиян / Харк. нац. аграр. ун-т ім. Докучаєва. – Харків: ХНАУ, 2011. – 308 с.

УДК 658.14/.17

ДІАГНОСТИКА ФІНАНСОВОГО СТАНУ ПІДПРИЄМСТВА (НА ПРИКЛАДІ ТОВ «ГЕРМЕС – 1 УКРАЇНА»)

Д.Г. Теленкова, В.І. Матвійчук

Анотація. У роботі уточнено поняття фінансового стану підприємства, охарактеризовано основні завдання та етапи фінансової діагностики. З використанням методу коефіцієнтів проаналізовано фінансовий стан підприємства